

- дніпрянської України у XIX ст. // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 88.
32. Трубчанинов С.В. Історично-географічне вивчення Наддніпрянської України науковцями Університету св. Володимира // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Т. 24.
 33. Марченко Н.П. Микола Павлович Дашкевич: визнаний і незнаний діяч української науки // Українська біографістика: Зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 6.
 34. Дашкевич Н.П. Болоховская земля и ее значение в русской истории // Труды Киевского археологического съезда. – К., 1878. – Т. 2.
 35. Дашкевич Н. Болоховская земля и ее значение в русской истории: эпизод из истории Южной Руси в XIII и XIV ст. – К., 1876.
 36. Дашкевич Н.П. Еще разыскания и вопросы о Болохове и Болоховцах // Университетские известия. – К., 1899. – № 1.
 37. Баженов Л. Володимир Антонович – один з фундаторів української наукової історичної регіоналістики (до 100-річчя із дня смерті визначного вченого) // Регіональна історія України: Зб. наук. ст. – К., 2008. – Вип. 2.
 38. Чуткий А.І. Микола Дашкевич (1852–1908). – К., 2008.
 39. Голубовский П.В. История Северной земли до половины XIV столетия. – К., 1881.
 40. Голубовский П.В. История Смоленской земли до начала XV ст. – К., 1895.
 41. Д. Д. Проф. П.Голубовський. Посмертна згадка // Киевская старина. – 1907. – Т. 4.
 42. Багалій Д.І. Автобіографія. 50 літ на стороні української культури. – Х., 2002.
 43. Багалей Д. Что желательно для русской исторической географии? // Труды VII археологического съезда в Ярославле, 1887. – М., 1890. – Т. I.
 44. Багалей Д.И. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI–XVIII столетии. – Х., 1886.
 45. Багалей Д.И. Очерки по истории колонизации и быта степной окраины Московского государства. – М., 1887.
 46. Багалей Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры: Исторический этюд (оттиск из «Киевской старины»). – К., 1889.
 47. Багалей Д.И. Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний. – Х., 1890.
 48. Богданина О.М. Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій // Укр. іст. журн. – 2008. – № 1.
 49. Молчановский Н.В. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. (Преимущественно по летописям). – К., 1883.
 50. Иванов Ю.Ф. Жизнь и судьба украинского историка Н. В. Молчановского // Белоруссия и Украина: История и культура. – М., 2008.
 51. Прокончук В.С. Никандр Васильович Молчановський – історик, краєзнавець // Українська біографістика: Зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 7.
 52. Соколова Н.Д. Медальні праці з російської та української історії студентів Університету св. Володимира (1834–1917 рр.) // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2008. – Вип. 18.
 53. Андрияшев А.М. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. – К., 1887.
 54. Михальченко С.И. Историк Александр Михайлович Андрияшев // Регіональне та загальне в історії: Тези Міжн. наук. конф. – Д., 1995.
 55. Ворончук І. Андрияшев Олександр Михайлович // Українські архівісти (XIX–XX ст.): Біобібліографічний довідник. – К., 2007.
 56. Иванов П.А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XV в. – О., 1895.
 57. Винар Л. Ранні історичні праці Михайла Грушевського і Київська історична школа В. Антоновича // Український історик. – 1966. – № 3–4.
 58. Грушевский М.С. Очерк истории Киевской земли от

- смерти Ярослава до конца XIV столетия. – К., 1891.
59. Грушевский М.С. Барское староство. – К., 1894.
 60. Домбровский О. Географичний фактор в ранньоісторичній схемі «Історії України-Руси» М.Грушевського // Домбровский О. Студії з ранньої історії України: Зб. пр. – Л.; Н.-Й., 1998.
 61. Матяш І. «Він ніколи не був ні шовіністом, ні націоналістом, а лише українцем...» Життєва драма О. Грушевського // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2–4.
 62. Грушевский А. Пинское Полесье. Исторические очерки XI–XIII вв. – К., 1901. – Ч. 1.
 63. Грушевский А. Пинское Полесье. Исторические очерки XIV–XVI вв. – К., 1903. – Ч. 2.
 64. Мельник-Антонович К. До видання I тому творів В. Антоновича // Антонович В. Твори. – Т. 1. – К., 1932.
 65. Савченко І. Заснування Української Академії Наук і започаткування академічних досліджень // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 7.

Trubchaninov S.V. Historiography of historical geography formation in Naddnieper Ukraine (the 1840's – the beginning of the XX c.). In the article is analyzed the status of the historical geograph formation development in the Naddnieper Ukraine in the middle of the XIX – the early XX c. Is specified the necessity of study the activities by individual scientists.

Key words: historical geography research, Dnieper Ukraine, M. Maksymovych, Ph. Bruun, Kyiv historical school V. Antonovych.

Л. М. Крот, В. О. Крот

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСЬКИХ УСТАНОВ НА СТОРІНКАХ «КИЄВСЬКОЇ СТАРИНИ»

У статті проаналізовано публікації, присвячені діяльності земських установ, що друкувалися в «Киевской старине». Особливу увагу звернено на їх зусилля в напрямі розвитку української мови та культури.

Ключові слова: «Киевская Старина», земство, мова, культура, часопис.

Журнал «Киевская Старина» відіграв значну роль в українському громадському житті кінця XIX – початку XX ст. Крім історичної тематики, помітне місце в його публікаціях займали проблеми з суспільного життя, зокрема такі, як становище української мови та культури. Зміст часопису зазнав суттєвих змін на початку XX ст. На це звертав увагу М. Грушевський, зазначивши: «Зі смертю Лазаревського (в 1902 р.) журнал почав помітно схилитися до занепаду. Нестачу наукового матеріалу редакційний гурток намагався до деякого часу компенсувати розширенням програми у бік громадсько-політичний і белетристичний» [1, 229–265]. Однак те, що М. Грушевський вважав тоді недоліком часопису, сьогодні представляє цінний джерельний матеріал з історії України кінця XIX – початку XX ст. Адже він друкував чимало цінних заміток про тогочасні громадські події в різних регіонах країни, зокрема висвітлював діяльність земських установ.

Хоча сьогодні дослідженням «Киевской Старини» займається чимало науковців, журнальні публікації на громадські теми вивчені недостатньо. Названу проблему розглядала М. Палієнко – авторка кандидатської дисертації [2] та ґрунтовної монографії [3], в якій, на основі широкої джерельної бази, проаналізовано наукову та громадську діяльність редакції журналу, охарактеризовано основні публікації, що з'являлися на його шпальтах. О. Киян [4] та Н. Побірченко [5] досліджували публікації часопису з розвитку освіти на українських землях. У той же час проблема висвітлення роботи органів місцевого самоврядування на сторінках часопису поки що залишається практично не вивченою. Завдання автора полягає в заповненні цієї прогалини.

Земства – це виборні органи місцевого самоврядування, що виникли внаслідок реформи 1864 р. Вони відігравали помітну роль в громадському житті України другої половини XIX – початку XX ст. Частково їх діяльність знаходила відображення й у межах «Киевской Старини». Це можна пояснити кількома причинами. По-перше, названі установи склалися з представників дворянства, козацтва та селян, які намагалися обстоювати місцеві інтереси. Серед них були люди не байдужі до української культури, яких називали «українофілами». По-друге, окремі співробітники журналу самі працювали в земських установах, скажімо, його фактичний редактор О. Лазаревський був багаторічним гласним Конотопського повітового земства. В Золотоніському земстві працювали В. Науменко й І. Лучицький.

Одним з перших дослідників діяльності земств можна вважати О. Лазаревського. Так, у часописі він подав вірш, автором якого був В. Лизогуб – гласний, колишній уланський полковник, який в гумористичній формі описав перші збори Чернігівського губернского земства, що відбулися 1865 р. Розповідь ведеться від імені селянина, якого доля привела до земства. На початку публікації О. Лазаревський зауважив, що земські збори 20 років тому – це вже історія: «Голос земця того времени важен, как указание на то, с какими мыслями в первый раз приступало названное земство к выполнению своей задачи и как взглянул народ как на это выполнение, так и вообще на это учреждение. Нужды нет, что это голос сатиры, что стихотворение с начала до конца проникнуто едкой иронией. История отыщет здесь своё, – те типичные реальные черты, которыми запечатлена местная жизнь того времени» [6, 46].

У 1890 р. О. Лазаревський, з нагоди ювілею запровадження земств, випустив «Памятную книжку Конотопского земства». Рецензію на це видання було вміщено в часописі «Киевская Старина». В ній відзначено, що 25-та річниця завершує епоху в діяльності цих органів місцевого самоврядування. Тут зроблено натяк на контрреформу 1890 р., яка звужувала повноваження земських установ. Автор зробив короткий огляд діяльності Конотопського земства, особливо наголосив на його заслугах в галузі освіти та медицини. У другому розділі названої роботи він проаналізував статті земських доходів та витрат з 1867 до 1889 рр. Відомості про розподіл земель у повіті та інформацію про власників більше, ніж 200 десятин, вміщено в п'ятому розділі названого видання [7, 364–365].

Отже, О. Лазаревський одним із перших зробив внесок в дослідження історії земських установ. У 1902 р. «Киевская Старина» надрукувала огляд засідання Конотопського повітового земства, яке було присвячене пам'яті видатного історика. На ньому було прийнято рішення про встановлення великого портрету вченого в залі земського зібрання, а також про присудження премії його імені за кращу працю з історії України. В окремій доповіді голова Конотопської земської управи відзначив заслуги О. Лазаревського на громадській ниві: «Когда родине было даровано местное самоуправление, уже во второе трехлетие Лазаревский становится гласным Конотопского собрания и до последнего дня своей жизни хранил за собою это почетное звание» [8, 94]. Він високо оцінив і його земську діяльність: «Мы также хорошо знаем, что Александр Матвеевич был непременным членом каждой комиссии земского собрания, когда нужно было разобрать серьезное дело. Мы знали хорошо, что всякий серьезный вопрос никогда не ускользал от внимания старейшего и опытнейшего гласного нашего собрания. Не раз мы здесь слышали строгую критику, когда появлялись предложения мало обо-

снованные и критику резкую беспощадную, когда выдвигались не земские, а гасительные тенденции. Горячо любя свою родину, покойный Александр Матвеевич любил и чтит земство» [8, 94].

«Киевская Старина» публікувала рецензії на праці, що висвітлювали діяльність земських установ. На її шпальтах надруковано огляд роботи С. Велецького, присвяченої 25-ти річчю Полтавського губернского земства. Автор, використовуючи статистичні дані, вказує на ті зрушення в різних галузях місцевого господарства, що стали можливими завдяки земствам, особливо помітними вони були в освіті та медицині: «Брошюра охватывает деятельность Полтавского земства по всем отраслям, причем в каждой главе, по каждому отделу деятельности земств автор старается с возможной точностью и подробностью установить объем тех результатов, к которому пришло земство за 25 лет, приводя при этом сравнение между тем, что было в момент учреждения земства и тем, что, благодаря деятельности земства, имеется в настоящее время» [9, 465]. Далі рецензент детально ознайомив читачів з діяльністю земських установ Полтавської губ. Загальний його висновок полягав у тому, що брошура С. Велецького не фразами, а фактами переконує у величезній користі, яку принесло земство за 25 років діяльності.

З 1895 р. Полтавське губерньське земство стало видавати статистичні щорічники, де розглядалися найрізноманітніші сторони діяльності органу місцевого самоврядування. Один з них (за 1901 р.) проаналізований на сторінках «Киевской Старини». Автор вказав, що книга складається з двох відділів – земського і статистично-економічного. Перший має 9 відділів і містить інформацію про народну освіту, медицину, сільське господарство. Найбільшу увагу рецензент зосередив на аналізі земельних відносин у Полтавській губ. і лише побіжно згадав інші теми. У висновках він зазначив: «Надо думать, что такие обстоятельные труды, издаваемые на средства различных земств и составившие уже весьма объемистую литературу, лучше всяких комиссий и подкомиссий могут содействовать выяснению наших сельскохозяйственных нужд, причин «оскудения центра» [10, 74]. Як бачимо, на сторінках журналу проблема діяльності земств знаходила висвітлення, в основному, у вигляді публікацій рецензій на їхні видання. До цього треба додати, що «Киевская Старина» друкувала регулярні огляди журналу «Земский сборник Черниговской губернии», але більше уваги в них приділялося публікаціям з краєзнавства.

На початку XX ст. українська громадськість все активніше виступала за відміну Емського указу 1876 р. Ця ідея знаходила підтримку серед багатьох гласних. Так зване «українське питання» неодноразово піднімалося на зборах земських установ Полтавської та Чернігівської губ. «Киевская Старина» в рубриці «Текущие известия» вміщувала повідомлення про них. Зокрема в першому числі за 1900 р. передруковано замітку «Нерешенность вопроса народного образования» з газети «Днепровская молва», де розповідалося про зусилля окремих гласних Чернігівського земства щодо запровадження української мови в народній школі. Наголошувалося, що мовне питання ставилося земцями, починаючи з 1880-х рр. У 1893 р. воно обговорювалося на губерньських зборах, за ініціативи гласного І. Шрага, і отримало підтримку його колег. Минулого року (1899) Борзенське земство прийняло постанову з цього питання. Автор закликав інші земські установи підтримати ініціативу гласних Чернігівщини, доводячи, що одна з причин низької грамотності селян полягала у відсутності українських шкіл [11, 22].

Мовне питання не раз обговорювалося на зборах земських установ Полтавської губ., про що повідомляла й «Киевская Старина». Так, у першому номері за 1905 р. надруковано репортаж зі зборів Полтавського губерньського земства, які відбулися у грудні 1904 р. Журнал ознайомив з його рішеннями, серед яких звертають на себе увагу, клопотання про дозвіл на видання щоденної газети «Лист Полтавського земства», в якій би статті друкувалися як російською, так і українською мовами; популярні брошури з землеробства необхідно дозволити видавати рідною мовою. Земці виступили за скасування Емського указу, запровадження в початкових школах викладання українською мовою і вивчення її поряд з державною: «Малорусский язык в школе должен быть поставлен не только как помогающий объяснению, но и как изучаемый на ряду с государственным» [12, 33].

Навчальні підручники повинні були містити місцевий матеріал про природу рідного краю, його історію. Також губерньські збори підтримали клопотання Золотоніського повітового земства про побудову громадського пам'ятника Т. Шевченку і про відкриття для цієї мети підписки на збір коштів [12, 33]. Репортаж про них раніше був вміщений в «Киевской Старине». В ньому мова йде про те, що збори Золотоніського повітового земства, які проходили 15–18 вересня 1904 р., обговорювали доповідь «Про спорудження пам'ятника поету Т. Шевченку». В журналі наведено повний її текст, вказано, що гласні поставилися до неї зі співчуттям. З цього приводу створено комісію, до якої увійшли голова повітової управи С. Лукашевич, земські гласні В. Науменко та І. Лучицький. Перший був редактором «Киевской Старины», інший – багаторічним її співробітником. Швидше за все, саме за їхньої ініціативою прийнято це рішення [13, 22].

Прогресивно налаштовані земці піднімали мовне питання не тільки на зборах органів місцевого самоврядування, але й на засіданнях сільськогосподарських товариств, про діяльність яких теж писала «Киевская Старина». Зокрема було надруковано репортаж із засідання Лубенського відділення Полтавського сільськогосподарського товариства. На його річному зібранні, за ініціативи земського гласного Г. Шемета, прийнято резолюцію про те, щоб свобода слова поширилася і на українську мову. У своєму виступі він ратував за дозвіл читати лекції селянам рідною для них мовою. Більшість підтримала вищевказане рішення, але були і голоси проти. Наприклад, поміщик Г. Шіпулінський назвав українську мову галицькою і сказав: якщо Г. Шемет заговорить нею, то його ніхто не зрозуміє [14, 58]. 17 березня 1905 р. рішення Лубенського відділу обговорили члени Полтавського сільськогосподарського товариства. Інформацію про ці збори також передрукувала «Киевская Старина». Вони проходили в палких дискусіях. Після обговорення вирішили створити комісію з української мови. До неї ввійшли відомі діячі та земські гласні – П. Малама, М. Дмитрієв, П. Дубровський, М. Ганько, В. Василенко [14, 60].

Зусилля земств у напрямку поширення знань з місцевої історії знаходили відображення на сторінках журналу. Так, 1903 р. у ньому надруковано повідомлення про рішення зборів Лохвицького земства видати збірник праць з історії краю, з нагоди сторіччя створення повіту. Окремий розділ в ньому планувалося присвятити й діяльності цього органу місцевого самоврядування, на реалізацію чого виділено 1000 руб. Відповідальним за випуск призначено А. Русінова [15, 22]. При його підготовці, він звернувся за консультацією до спеціалістів з української історії, зокрема й до

В. Антоновича. За порадою вченого, працю вирішили назвати «Очерки истории Лохвицкого уезда. (Юбилейный сборник)» та узгодили його структуру. Він складався з 4-х розділів: 1) період до створення повіту; 2) від заснування повіту – до запровадження земства; 3) земський; 4) біографії та спогади. В останньому розділі допускалися статті як російською, так і українською мовами. Крім В. Антоновича, статті до збірника погодилися подати В. Ляскоронський, М. Василенко, В. Перетц, В. Модзалевський, А. Сфименко, П. Житецький та ін. Варто додати, що майже всі вони належали до «гуртка Киевской Старины» [16, 24]. Названа праця побачила світ 1906 р., під назвою – «Лохвицкий исторический сборник. Издание Лохвицкого уездного земства». Його вихід став гарним прикладом співпраці «Киевской Старины» із земством.

Крім рецензій та заміток, у часописі друкувалися й художні твори, які торкалися земської проблематики. Серед них варто виділити роман П. Мирного «Проща сила», в якому проаналізовано ставлення селян до реформи місцевого самоврядування, а також показано вибори до земства [17, 236–239]. Оповідання А. Хатемкіна «Земський гласний» характеризує з негативного боку окремого місцевого обранця [18, 431–465].

Отже, земська тематика була присутня в «Киевской Старине» переважно в огляді новин, рецензій та окремих художніх творів. За висвітлення діяльності органів місцевого самоврядування, редакція часопису, в першу чергу, звертала увагу на їхні заходи в галузі української культури. Матеріали з громадського та культурного життя України початку ХХ ст., які публікувала «Киевская Старина», становлять значний інтерес для дослідників і потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

1. Грушевський М. Розвиток українських досліджень у ХІХ ст. і вияви у них основних питань українознавства // Твори у 50 томах. – Т. 8. – Львів, 2007.
2. Палієнко М. Журнал «Киевская Старина» в громадському та науковому житті України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1994.
3. Палієнко М. «Киевская Старина» у громадському та науковому житті України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 2005.
4. Кіян О. З історії видання «Киевской Старины» // Київська старовина. – 1996. – № 4–5. – С. 4–10.
5. Побірченко Н. Проблеми освіти на сторінках часопису «Киевская Старина» (1882–1906). – К., 2000.
6. Отчет гласного (Предисловие О. Лазаревского) // Киевская старина (далі – КС). – 1886 – Т. ХІV.
7. Рец. на: Памятная книжка Конопотского земства 1865–1890 (Сост. А. Лазаревский). – К., 1890 // КС. – 1891. – Т. ХХХІІ.
8. Постановление Конопотского земства о чествовании памяти Александра Лазаревского // КС. – 1902. – Т. LXXIX.
9. Рец. на: Двадцать пять лет деятельности земства в Полтавской губернии с 1866 по 1892 год. Краткий очерк [Сост. С. Велецкий] (Издание Полтавского сельскохозяйственного общества). – Полтава, 1894 // КС. – 1894. – Т. LXXXVI.
10. Рец. на: Статистический ежегодник Полтавского губернского земства. Год 5-й. – Полтава, 1901 // КС. – 1902. – Т. LXXXVII.
11. Текущие известия // КС. – 1900. – Т. LXVIII.
12. Постановление Полтавского губернского земского собрания касающегося украинского вопроса // КС. – 1905. – Т. LXXXVIII.
13. Ходатайство о постановке памятника Т. Г. Шевченко в Киеве // КС. – 1903. – Т. LXXXIII.
14. Украинский язык в Лубенском сельскохозяйственном обществе // КС. – 1904. – № 4.

15. Проект издания юбилейного сборника Лохвицкого уезда // КС. – 1903. – Т. LXXXIII.
 16. Текущие известия // КС. – 1904. – Т. LXXXIV.
 17. Мирний П. Пропаща сила // Киевская Старина. – 1903. – Т. LXXXIII.
 18. Хатемкин А. Земский гласный // КС. – 1900. – Т. LXXI.

Krot L.Ī., Krot V.Ī. Illustration of zemskiy's institutions activity on the pages of «Kievskaya Starina». In the article were analysed some publication's, which were devoted to zemskiy's institutions activity and which were printed in magazine «Kievskaya Starina». Particular attention was focused on their efforts for development ukrainian language and culture.

Key words: «Kievskaya Starina», zemstvo, language, culture, chronicles.

I. Г. Клер

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАД НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1860-х рр.: СУЧАСНА ІСТОРИОГРАФІЯ

У статті розглядається історіографічний аспект щодо діяльності громадівського руху на території західноукраїнських земель у 60-х рр. XIX ст. Особливу увагу приділено просвітницькій діяльності членів громад. Охарактеризовано особливості розробки цієї теми на початку XXI ст.

Ключові слова: громадівський рух, народовці, західноукраїнські землі, Галичина, Закарпаття, Буковина.

Історія розвитку на території українських земель немислима без подій, які відбувалися на західноукраїнських землях. У той час, коли східна Україна була у складі Російської імперії, що проводила жорстоку політику відносно розвитку української культури, на Західній Україні австрійська влада більш лояльно ставилася до національно-культурної діяльності українського населення. Український громадівський рух, який був започаткований утворенням громад у Петербурзі, Києві, Полтаві, Одесі та інших містах Наддніпрянської України, з часом поширився й на західноукраїнських землях, за допомогою ідей громадівців щодо українського національного відродження, значного друкування україномовної літератури, а також утворення періодичних видань, де були надруковані твори українських письменників. Це підняло населення Західної України на підтримку українського національного руху та утворення громад. Не дивлячись на те, що на цій території громадівський рух не мав такого розмаху, як на Наддніпрянській Україні, він загалом відображав його основні тенденції другої половини XIX ст.

Вивчаючи роботи сучасних дослідників про громадівський рух на західноукраїнських землях у 1860-х рр., потрібно відзначити важливість цієї проблеми, за дослідження загальноукраїнського виміру. Історіографічний період 1990-ті рр. – початок XXI ст. окреслюється більш об'єктивними оцінками істориків щодо діяльності громад в Західній Україні. Серед сучасних дослідників слід виділити О. Збожню, В. Пащука, І. Райківського, В. Філіпчука, О. Федорука та ін. Ними була започаткована сучасна історіографія проблеми, що стала підґрунтям для подальшого дослідження проблеми. Окреслена нами проблема поки ще не висвітлювалася в наукових працях. Останні історіографічні студії про висвітлення питань діяльності громад на західноукраїнських землях протягом 1860-х рр. стосувалися радянських досліджень. У сучасній українській історіографії сталим є інтерес до зазначеної теми, а отже, є потреба її історіографічного аналізу.

На думку В. Пащука, перші таємні організації «народовців» були створені студентами, гімназистами й семінаристами спочатку у Львові протягом 1861–1862 рр., а вже 1863 р., за допомогою громадівського

діяча Д. Тянякевича, вони діяли у Тернополі, Самборі, Перемишлі, Дрогобичі, Бережанах, Станіславі. Дослідник звернув увагу на встановлення точної дати зародження «українофільства». Проаналізувавши низку документів, він дав підставу вважати, що «рубіж 1860–1861 рр. став початком виникнення нового руху» на західноукраїнських землях. Серед представників українського руху, які започаткували його, він називав В. Шашкевича та Д. Тянякевича, які першими на західноукраїнських теренах наприкінці 1850 – на початку 60-х рр. прониклися національними ідеями [1, 257]. Виділивши Д. Тянякевича, якому належить найактивніша діяльність щодо створення громад у Львівській духовній семінарії, у гімназіях Самбора, Перемишля, Станіслава, Бережан, Тернополя, Дрогобича [1, 260]. Вчений також відзначив, що про український рух на Наддніпрянській Україні у Львові повідомив В. Бернатович. Його інформація викликала значний інтерес у галичан. Українська галицька молодь почала творити, на зразок Київської громади, свої товариства. Згідно В. Пащука, велике значення мав переїзд до Львова наприкінці 1861 р. патріотично налаштованих, талановитих людей – Є. Згарського, Ф. Заревича та К. Климовича [1, 259].

Розглядаючи періодизацію «народовського руху», В. Пащук виділив період 1860–1866 рр., коли у Східній Галичині студенти, разом з гімназистами, утворювали громади [1, 256]. Дослідник намагався з'ясувати питання зародження громадівського руху в Галичині. За його словами, на піднесення національного духу української молоді в Галичині, мали вплинути наступні чинники: «У 50-х рр. в Австрійській імперії прийшов час лібералізації...; в Галичину потрапили твори письменників з Наддніпрянської України...; відродження й актуалізація ідей “Руської Трійці” і революції 1848 р.» [1, 257].

В. Пащук відзначив, що перша громада на західноукраїнських землях була утворена восени 1861 р. і вже 1862 р. з'явилося перше академічне товариство без статутів під назвою «Січ». Дослідник, розглядаючи це товариство, зазначив, що більшість його діячів були членами громад. Серед них треба відзначити В. Бучацького, І. Добрянського, Ф. Заревича, В. Качалого, К. Сушкевича, Д. Тянякевича, В. Шашкевича, В. Ямінського [1, 259]. Діяльність товариства «Січ» була недовгою – до осені 1863 р., коли значна частина його членів виїхала зі Львова. На думку вченого, незважаючи на те, що була закрита «Січ», рух не припиняв свого існування. Аналізуючи діяльність громадівського руху на західноукраїнських землях, він розглядав і періодичні видання, що з'явилися за допомоги студентської громади. До їх числа автор відніс літературно-політичні часописи «Вечерниця», «Мета», «Нива» та «Русалка».

Так, група з 10 студентів у жовтні 1863 р. започаткувала український часопис народницького напрямку «Мета», редактором якого був К. Климович. Серед його членів історик відзначав Л. Крицького, Л. Лопатинського та Л. Лукашевича [1, 260]. Дослідник вказав, що часопис утверджував «доктрину націоналізму – комплексний політичний розвиток українців на власній національній основі». Вже у грудні 1865 р. «Мета» припинила існування. В. Пащук відзначив, що з 1865 р. виходив науково-літературний часопис «Нива», що був продовженням «Вечерниці» та Петербурзької «Основи». Цей журнал був важливим, оскільки займався друкуванням художніх творів. Усього вийшло 20 номерів, під редакцією К. Горбала. Продовженням його був часопис «Русалка», який вийшов у світ 1866 р. Усього було 12 номерів, під загальною редакцією В. Шашкевича [1, 262]. Виходячи з документальних мате-